

INA - Casa Tiburtino Rome

Mario Ridolfi & Ludovico Quaroni

Tiburtino: Rome, Italië/Italy

Architect: Mario Ridolfi & Ludovico Quaroni i.s.m./in collaboration with Carlo Aymonino, Carlo Chiarini, Mario Fiorentino, Federico Gorio, Maurizio Lanza, Sergio Lenzi, Piero Maria Lugli, Carlo Melograni, Giancarlo Menichetti, Giulio Rinaldi, Michele Valori

Locatie/Location: Tiburtino

Opdrachtgever/Client: Istituto

Nazionale delle Assicurazioni/
INA Casa

Ontwerp/Design: 1949

Oplevering/Completion: 1954

Aantal woningen/Number of dwellings: ca. 800

Plangebied/Plan area: 88.000 m²

Overige functies/Other functions: winkels/shops

Bronnen/Sources:

Fabrizio Brunetti, *Mario Ridolfi* (Florence: Alinea Editrice, 1987)
C. Aymonino, et. al., *Storia e cronaca del quartiere Tiburtino, Casabella*, nr./no. 215, 1957

Paolo Portoghesi, 'Il realismo di Ridolfi', in: Renato Nicolini, *Mario Ridolfi architetto 1904-2004* (Milaan/Milan: Mondadori Electa, 2005)

Wolfgang Voigt, *From 'Gebaute Form' to Italian folklore. About some German Roots of Ridolfi and Frankl*, in: Renato Nicolini, *Mario Ridolfi architetto 1904-2004* (Milaan/Milan: Mondadori Electa, 2005)

Valerio Palmieri, *Mario Ridolfi e gli anni della guerra*, in: Renato Nicolini, *Mario Ridolfi architetto*

1904-2004 (Milaan/Milan: Mondadori Electa, 2005)
Paolo Scrivano, 'INA-Casa Tiburtino Neighborhood, Rome', in: *2G - Postwar Italian Architecture 1944-1960*, nr./no. 15 (2000)

Woningen aan de Via Luigi Cesana
met opgetild straatniveau
Dwellings on the Via Luigi Cesana
with elevated street level

Tussen het grid met woonblokken in de periferie van Rome, ligt langs de Via Tiburtina een wijkje dat opvalt door een volstrekt andere opzet. Linten aaneengesloten huizenblokken van drie tot vijf lagen hoog in aardse kleuren geel, oranje, rood en roze vormen omsloten, informele stedelijke ruimten, waarin groen en parkeren losjes zijn opgenomen. Driehoekige woontorens van zeven lagen accentueren de entrees, terwijl lage zes-kantige gebouwtjes in de binnengebieden voorzieningen als winkels en een restaurant herbergen. Geen straat of gezichtspunt is gelijk en ondanks de stedelijke hoogte heerst er een bijna dorpse sfeer.

Om de oorsprong van deze wijk te begrijpen, moeten we terug naar de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog, toen Italië zich net als veel andere Europese landen geconfronteerd zag met een wederopbouwvraag en architecten op zoek gingen naar andere bouwwijzen dan de *razionalismo*, Italiaans uitvloeisel van de moderne beweging, die met zijn abstracte, neoclassicistische monumentaliteit met het fascisme werd verbonden. De gewone man zou hierdoor vervreemd zijn van zijn woonomgeving; door vormen, technieken en materialen uit het verleden op eigentijdse manier terug te brengen, kon volgens de 'neorealisten' weer een relatie worden gelegd met diens belevingswereld. Een woningbouwinitiatief van het *Istituto Nazionale delle Assicurazioni*, INA-Casa, had als tweeledig doel goedkope arbeiderswoningen en maximale werkgelegenheid te creëren. Onder de vlag van dit programma ontwierpen Ludovico Quaroni en Mario Ridolfi samen met 11 toen nog zeer jonge architecten de wijk, die nu geldt als de representant van het neorealisme.

Quaroni beriep zich voor het stedenbouwkundig plan op Scandinavische voorbeelden, die hij een 'Italiaans accent' meegaf. Ridolfi, zoon van een ambachtsman, was tijdens de oorlog coördinator geweest van de *Manuale d'Architetto*, een handboek vol uitvoeringsdetails, dat de basis legde voor het INA-Casa programma. Samen met zijn vaste medewerker Wolfgang Frankl (een oud-leerling van Paul Schmitthenner) greep hij deze gelegenheid aan om zijn kennis van ambachtelijke uitvoeringstechniek te combineren met ideeën over standaardisering van bouwelementen, zodat op economische wijze toch zoveel mogelijk verschillen konden ontstaan.

Ridolfi ontwierp de vier driezijdige torens, diverse woonblokken en de winkels. In de vorm van de bebouwing zijn referenties naar Italiaanse landelijke bouwstijlen terug te vinden, terwijl in de materialisering eenvoudige uitvoering en recente bouwtechniek gepaard gaan. Zo is het hier getekende schijfje van drie lagen met een opgetilde straat op de eerste verdieping een herinterpretatie van oude vissershuisen op het eilandje Ponza, hier uitgevoerd in een combinatie van gestucte tufsteen, gestandaardiseerde deuren, ramen en luiken, en gewapend beton voor de trappen en balkons. De onderste woningen worden ontsloten via een kleine patio op straatniveau; die daarboven vanaf de opgetilde straat. (hm)

Among the grid of housing blocks on the fringes of Rome, bordering the Via Tiburtina, is a small neighbourhood with a radically different layout. Strips of three- to five-storey blocks in earthy shades of yellow, orange, red and pink form enclosed, informal urban spaces, with here and there some green spaces and parking. Triangular seven-storey tower blocks mark the entrances, while lower hexagonal buildings in the internal courtyards house amenities such as shops and a restaurant. No street or prospect is alike and despite the urban heights the atmosphere is almost rural.

To understand the inception of this neighbourhood, we must go back to the post-Second World War years when, like so many other European countries, Italy faced demands for reconstruction and architects went in search of building methods other than *razionalismo*, the Italian offshoot of the Modern Movement, whose abstract, neoclassical monumentality was linked to fascism. It was thought to have alienated the common man from his living environment; by updating forms, techniques and materials from the past, the 'neorealists' believed that a relationship could be re-established with the common man's world. A housing initiative launched by the *Istituto Nazionale delle Assicurazioni*, INA-Casa, had the dual purpose of creating both cheap housing for the working class and maximum employment. Under the auspices of this programme, Ludovico Quaroni and Mario Ridolfi, in collaboration with 11 young architects, designed the neighbourhood which is now seen as a prime exponent of neorealism.

Quaroni based the urban design scheme on Scandinavian examples, which he imbued with an 'Italian accent'. During the war Ridolfi, the son of an artisan, had coordinated the *Manuale d'Architetto*, a manual with construction details that formed the foundation for the INA-Casa programme. With his regular collaborator Wolfgang Frankl (a former pupil of Paul Schmitthenner) he seized this opportunity to combine his knowledge of traditional building techniques with ideas about standardizing construction elements, thereby maximizing difference at a minimum cost.

Ridolfi designed the four triangular towers, a number of tower blocks and the shops. The form of the development references rural Italian architectural styles, while its materialization sees a simple finish coupled with contemporary construction techniques. The three-storey slab with an elevated street on the first floor, depicted here, is a reinterpretation of old fisherman's cottages of the island of Ponza, now made in a combination of stuccoed tufa stone, standardized doors, windows and shutters, and reinforced concrete for the staircases and balconies. The ground-floor dwellings are accessed via a small, street-level patio and those on the upper floors from the elevated street. (hm)

■ voorzieningen/facilities

Woonblokken van Federico Gorio
Dwellings by Federico Gorio

Ontwerptekeningen Mario Ridolfi
Design drawings by Mario Ridolfi

Woonblok Via Luigi Cesana, Mario Ridolfi, ca. 1957

Apartment block, Via Luigi Cesana, circa 1957

**Wontoren hoek Via Luigi Cesana/
Via Luigi Lucatelli**
Tower block, corner of Via Luigi
Cesana and Via Luigi Lucatelli

Benedenwoningen met patio
Via Luigi Cesana
Ground-level dwellings with patio,
Via Luigi Cesana

**Via Luigi Cesana richting Via dei
Crispolti**
Via Luigi Cesana toward Via dei
Crispolti

